

Filologiya elmimizin “namus yükünü” daşıyan ədəbiyyatşünas

Təyyar müəllim haqqında yubiley yazısı yazmaq mənim üçün kifayət qədər xoş və ruhvericidir. Çünki biz yaxın dostuq. Mən bir insan kimi də onu yaxşı tanıyıram. Uzun illərin münasibəti onu mənə yaxşı tanıtmışdır. Mən onun insanlıq keyfiyyətləri barədə uzun-uzadı xarakteristika da qələmə ala bilərəm. Ancaq bunlardan daha önəmlisi onun barəsində bir alim, bir tədqiqatçı, bir filoloq kimi yazmaq, yəni onu bu yöndə təqdim etməkdir. Ona görə ki, onun bu istiqamətdə gördüyü işlərin təkçə mənə yox, bütövlükdə Azərbaycan elminə və ədəbiyyatşünaslığına faydası vardır. Təbii ki, hamı üçün faydalı, gərəkli olandan yazmaq daha səmərəlidir. Keçək mətləbə.

Gözəl şair, gözəl rəssam, gözəl hyekəltəraş, gözəl musiqiçi və s. olmaq, əlbəttə, ilk növbədə Allah vergisidir. Tanrının öz bəndəsinə əta etdiyi lütfdür. Bəxş etdiyi bu keyfiyyəti (əslində üstünlüyü) ilə onu başqalarından fərqləndirir. Ancaq o da bəllidir ki, Tanrının insana ehsan etdiyi istedad və bacarıqdan əlavə insanın özünün də qazanmalı olduğu bir sıra keyfiyyətlər vardır. Bunlar məkasibdir, yəni bəndənin özünün kəsb etdiyi, qazandığı (və qazanmalı olduğu) keyfiyyətlərdir. Həmin keyfiyyətlər isə zəhmət və elmlə başa gəlir. Təbii ki, bir şeyin elmini öyrənməkdən ötrü mütləq zəhmətə qatlaşmalısən, əmək sərf etməlisən. Çatmaq istədiyən məqsədin əzabını çəkməli, cəfasını yaşamalısən. Məsələn, gözəl şair olmaq üçün hələ Xalığın bəxş etdiyi istedad azlıq edir. Bunun üçün bəndə həm də kəsb yolunu tutmalı, elm öyrənməli, mükəmməl bilik sahibi olmalıdır. Böyük Füzuli bu həqiqəti hamıdan dolğun və sərrast şəkildə ifadə etmişdir: “Elmsiz şeir əsası yox divar olur, əsassız divar qayətdə bətibar olur”.

Gözəl filoloq olmaq da belədir. Bu missiyanın yolçusuna Allah tərəfindən bağışlananlar var. Məsələn, filoloq fəhmi, analitik düşüncə və tefəkkür tərz, müşahidə qabiliyyəti, duymaq və təhlil etmək bacarığı və s. Bir də filoloq olmaq istəyən yolçunun özünün kəsb etdiyi, qazandığı elm, bilik, filoloji qabiliyyət və savad. İkinci məkasibdir və ancaq əziyyətlə, illərlə axtarış aparmaqla, filologiya elminin sirlərinə bələd olmaq istəyi ilə bağlıdır. Bunun üçün vaxt sərf etməli, illərini xərcləməli, zəhnini yormalı, obrazlı şəkildə desək, canına qəsd etməlisən.

Sözümüzü belə bir müqəddimə ilə başlamağımız təsadüfi deyil. Mətləbimiz birbaşa bu yazımızın subyekt olan ədəbiyyatşünas alim Təyyar Salamoğlu ilə bağlıdır. Bu sözlər, izahatlar da birbaşa onun ünvanına yönəldilə bilər. Yəni T.Salamoğlunun ədəbiyyatşünas fitrətində məvahib və məkasib olanlar nədir və bu iki cəhət onun filoloq təbiətində, düşüncəsində, həyata baxışında, idraki

imkanlarında, təhlil bacarığında, duyum və şərh manerasında necə, hansı şəkildə, hansı keyfiyyətdə öz əksini tapmışdır?

Təyyar müəllimin şagird həyatının, tələbəlik illərinin necə, hansı mühitdə keçdiyi, bu mühitlərin ona necə təsir etdiyi barədə bir söz deyə bilmərəm. Çünki bu mühitlərlə tanış deyiləm. Ancaq onun filoloq “mən”inin, ədəbiyyatşünas həqiqətinin, alimlik və axrariyyətlilik missiyasının böyük və həm də əsas bir mərhələsi ilə tanışam. Ona görə də fikir və qənaətlərimi, daha doğrusu, ədəbiyyatşünas Təyyar Salamoğlunun səciyyəsinə bu sürəklili tanışlıq müddətinin faktlarından çıxış edərək söyləyə bilərəm. Belə ki, onun ömrünün bir alim kimi “barvermə” mərhələsi bütünlüklə mənim onu tanıdığım zamanın payına düşür. Həmin bar-bəhərin necə yarandığı barədə də kifayət qədər şahidliyim və təsəvvürüm vardır.

Belə ki, mən Təyyar müəllimi 1985-ci ildən tanıyıram. Onda biz hər ikimiz SSRİ xalqları (əslində Azərbaycan ədəbiyyatı) ixtisası üzrə aspirant idik. Dissertasiya mövzumuz bir-birinə yaxın idi. Onun mövzusu “XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq poeziyası” adlanırdı. Mənim dissertasiya mövzum isə eyni dövrün uşaq nəsrinə həsr olunmuşdu. Hər ikimizin elmi rəhbərimiz XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçısı prof. Məmməd Məmmədov idi. Əlbəttə, Məmməd müəllimin nüfuzu, tələbkərliliyi, ciddiliyi, həssaslığı, filoloq və tədqiqatçı səriştəsi bizi öz işimizə məsuliyyətlə yanaşmağa sövq edən cəhətlərdən biri idi. Ancaq kənar faktorlarla yanaşı insanın özünün fitrətində də bir məsuliyyət, əzab-əziyyətə qatlaşmaq istəyi, axtarış meyli və marağı olmalıdır. Bu keyfiyyətlər olmadan həqiqi alim olmaq mümkün deyil. Cəsarətlə deyə bilərəm ki, elə o vaxtlardan Təyyar müəllimin xarakterində, tədqiqatçı şəxsiyyətində deyilən cəhətlər özünü bariz şəkildə büruzə verirdi.

Doğrudur, aspirant olduğu müddət ərzində (qiyabi aspirant olduğu üçün) o, doğulub boya-başa çatdığı Mürsəlli kəndində ixtisası üzrə müəllim işləyirdi. Ancaq tez-tez Pedaqoji Universitetə (o zamankı V.İ.Lenin adına APl-yə) və yaxud M.F.Axundov adına kitabxanaya gəlirdi. Biz onunla uzun-uzadı söhbətlər, fikir mübadilələri edərdik. Təyyar müəllim adi söhbətlərdə bir dost və insan kimi nə qədər səmimi, güzəştə meylli, həlim olsa da, elmi söhbətlərdə, polemikalarda, diskussiyalarda o qədər ciddi, obyektiv, güzəştə yovuşmaz idi. Təbii ki, bu deyilənlər alimin özünə inamını, həqiqətpərəstliyini ifadə edən, yalana yox, gerçəyə söykəndiyini sübuta yetirən əlamətlər sırasındadır. Həqiqi alim həmişə güzəştin deyil, həqiqətin yanında dayanır. Təyyar müəllimi tanıdığım uzun illər ərzində bu cəhət onun daimi yol yoldaşı, məslək kodeksi olmuşdur: həmişə doğrudan yapışmaq, həqiqətin yanında olmaq, əyri nə qədər zorlu görünmə də, onu müdafiə etməmək.

Təyyar müəllimin şəxsiyyətində, alimliyində və filoloq “mən”ində müşahidə olunan bir cəhəti də nəzərə çatdırmalıyam. Bu, onun təkmini, səbrlə davranışı və ciddiliyidir. Həqiqətən də, onun şəxsiyyətində bir ciddilik və bütövlük vardır. Həmin ciddilik və bütövlük onun alim “mən”inin, ziyalı şəxsiyyətinin formalaşmasına da əsaslı şəkildə təsir göstərmişdir. Başqa sözlə desək, T.Salamoğlu təkminli, ciddi və bütöv şəxsiyyət olduğu kimi, həm də təkminli, ciddi və bütöv alimdir.

T.Salamoğlu bir filoloq alim kimi elm meydanına XIX-XX əsrlər Azərbaycan uşaq poeziyasının tədqiqi ilə qədəm basmışdır. Bu mövzu üzərində işləyərkən o, istər-istəməz bir tədqiqatçı məsuliyyəti və yanğısı ilə xatırlatdığımız tarixi mərhələnin ictimai, siyasi, pedaqoji, ədəbi, mədəni həyatını hərtərəfli mənada öyrənməli, onlara yaxından bələd olmalı olmuşdur. Məsuliyyət, cəfəkeşlik, axtarışa həvəs, araşdırıcı təşnəliyi, ayıq müşahidə qabiliyyəti, yüksək intellekt,

dərin təfəkkür, bacarıqlı təhlil ədası təcridən Təyyar müəllimi peşəkar ədəbiyyatşünasa çevirmişdir. Və nəhayət, o, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının nüfuzlu, tanınmış, öz sözü, səsi və nəfəsi olan filoloq alimlərindən birinə çevrilmişdir.

1990-cı ildən T.Salamoğlunun taleyi birbaşa ADPU ilə bağlıdır. Həmin ildə o, universitetdə işə başlayır. Çox keçmədən universitetdə “Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Ədəbi tənqid tarixi”, “Müasir ədəbi proses”, “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” və s. fənləri tədris edir. Onun şəxsiyyəində və fəaliyyətində alimliklə müəllimlik qoşulaşır. Və həm də bir-birini tamamlayır. Yəni indi biz alim T.Salamoğlunu müəllim T.Salamoğlundan ayıra bilmərik. Onun alimliyi müəllimliyinə, pedaqoji fəaliyyətinə stimula verdiyi kimi, müəllimliyi də alimliyinə qida verir. Mubaliğəsiz deyə bilərik ki, alimin bir çox elmi əsərləri, axtarış və tədqiqatları bilavasitə auditoriyanın ehtiyaclarından doğmuşdur. Yəni nəyi (və nələrini) və necə tədqiq edib aydınlaşdırmağı bir çox hallarda ona auditoriya və onun tələbləri diktə etmişdir. Auditoriyada peşəkar, ayıq və həssas müəllimin qarşısına çıxan ən vacib məsələlərdən biri də budur: Tələbəyə-bu günün gəncinə, gələcəyin mütəxəssisinə nəyi və necə öyrətmək! Və ən başlıcası hansı həqiqəti, həm də necə izah etmək!

Təyyar müəllim tələbə qarşısına çıxıb ədəbiyyat tariximizin bir çox şəxsiyyətləri, problemləri, hadisələri haqqında danışmalı olarkən bir sıra mətləblərin indiyə qədər müəyyən səbəblər üzündən (ya hakim siyasi rejimin ideoloji tələblərindən, diktələrindən doğan, ya da hər hansı tədqiqatçının şəxsi münasibətindən, təfəkkür tərzindən, bacarıq və baxışından meydana gələn yanlışlıqlar ucbatından) tələbələrə düzgün, dürüst, obyektiv öyrədilmədiyini, yanlış izahatlar verildiyini duyur və görür. Həmin yanlışlıqların nəticədə ədəbiyyat tariximizə, onun ayrı-ayrı şəxsiyyətlərinə, problemlərinə münasibətdə ciddi fəsadlara, qeyri-obyektiv münasibətlərə yol açdığını da sezir və anlayır. Elə buna görə də ayıq vətəndaş, həssas pedaqoq, intellektual filoloq və analitik təfəkkür sahibi kimi həmin yanlışlıqları zəruri olaraq düzəltmək məcburiyyətində qalır. Biz cəsarətlə deyə bilərik ki, ədəbiyyatşünas alimin bir sıra araşdırmaları, elmi əsərləri, obyektiv analizə söykənən məqalə və oçerkləri deyilən nöqsanları düzəltmək ehtiyacından irəli gəlmişdir. Biz hər yerdə və hər zaman auditoriyada dərs deyən müdərris T.Salamoğlu ilə tədqiqatçı-filoloq T.Salamoğlunu qoşa görürük.

Alimin həm tədris etdiyi fənlərin zaman hədəfi, həm də ümumiyyətlə, araşdırma obyektinə çevirdiyi zaman kəsiyi XIX yüzillik də daxil olmaqla həmin əsrdən indiyə qədərki sürəkli bir dövrü əhatə edir. Bu, ədəbiyyat tariximizin iki əsrdən də uzun bir tarixi dövrü deməkdir. Həm də bu dövrün özü də fərqli mərhələlərə ayrılır. Həmin mərhələlər isə istər kəmiyyət, istərsə də keyfiyyət baxımından bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənir. Məsələn, ədəbiyyatımızın XIX əsr və XX əsrin əvvəllərindəki inkişaf xüsusiyyətləri ilə sovet dönəmindəki, yaxud müstəqillik dövründəki inkişaf xüsusiyyətlərinin əsaslı şəkildə fərqləndiyi hamıya bəllidir. Hər ədəbi-tarixi mərhələnin dinamikasını, inkişaf tendensiyasını və təmayülünü, ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mühitin ədəbi prosesə təsirini duymaq, bütün həqiqətləri ilə dərk etmək tədqiqatçıdan xüsusi hazırlıq, fəhm, bilik, idraki qabiliyyət, filoloq duyğusu tələb edir. Təyyar müəllimin əksər araşdırmalarında biz bu deyilənlərin şahidi oluruq. Uşaq nəsrindən yazanda da, Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixini araşdıranda da, Azərbaycan romanlarını şərh edəndə də, ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərimizin yaradıcılıq məhsullarını təhlilə cəlb edəndə də biz onu səriştəli, duyumlu və təmkinli bir ədəbiyyatşünas ampulasında görürük. Çünki həm auditoriya, həm də axtarış həvəsi, cəfəkeşliyi və nəhayət, təcrübəsi T.Salamoğlunu bir müəllim-

müdərris və alim kimi "bişirmişdir", yetkinləşdirmişdir. Hər şeydən əvvəl, təhlilə, təfsirə cəlb etmək istədiyi əsərlərə, problemə, ədəbi şəxsiyyətin yaradıcılığına ayıq, həssas və duyumlu münasibət göstərməyi öyrətmişdir.

T.Salamoğlu həmişə və hər yerdə özünün alim etikasını, təmkinini qoruyub saxlayır. Həm filoloq sələflərinə, həm də müasirlərinə hörmətlə, ehtiram və sayğı ilə yanaşmağı bacarır. İrili-xırdalı hər hansı problemlə, əsərlə, bədii yaradıcılıq məhsulu ilə bağlı sözünü deyərkən "ancaq mən varam, ancaq mənim dediklərim doğrudur"-kimi eqoist tədqiqatçı fəlsəfəsi ilə hərəkət etmir. Daim alim təvazökarlığını hifz edir, gözləyir. Başqalarının da etdiklərini dəyərləndirməyi bacarır. Sələflərin açdığı cığırı, qoyduğu izi, çəkdiyi əməyi qiymətləndirdiyi kimi, müasirləri olan ədəbiyyatşünasların da gördükləri işi, çəkdikləri əməyi, ortalığa qoyduqları məhsulu qiymətləndirməyi özünə borc bilir. Ancaq özünün obyektiv, həqiqəti dürüst ölçən taraz tədqiqatçı arşınını da əldən qoymur. Çünki bu arşın indiyə qədər yanlışı, kəsirli və qüsurlu ölçülən bir çox mətləbləri yenidən daha düzgün, daha taraz, daha obyektiv ölçməkdən və oxucuya yenidən təqdim etməkdən ötrü ona lazımdır. Tədqiqatçının dürüst, düzgün, qüsursuz ölçən bu arşını əslində oxucu kütləsinə də lazımdır. O səbəbə ki, ədəbiyyat tariximizdə, ədəbi tənqidimizdə keçmişdə və indi deyilən bir sıra yanlışlıqları, qeyri-obyektiv mülahizələri, illüziyalı fikirləri, ideoloji təhrifləri, siyasi-ədəbi yanlışlıqları, subyektiv və qüsurlu təhlilləri oxucu da bilmək istəyir. Əgər Təyyar müəllim bunların bir çoxunu öz ədəbiyyatşünas arşını ilə düzgün ölçüb dürüst şəkildə ortalığa qoyursa, bu, həm oxucunun, həm də bütövlükdə ədəbiyyatşünaslığımızın qazancıdır.

Sonda bir məsləyə də diqqətli cəlb etmək istəyirik. Çağdaş zamanımızda, təəssüflər olsun ki, xılt və boz ədəbiyyat nümunələri mətbuatı, coxsaylı kitabları başına götürmüşdür. Bu nümunələri (onlara əsər deməyə adamın dili gəlmir) müəllifindən başqa nə oxuyan, nə də faydalanan vardır. Əslində bu örnəklərdə faydalanmalı bir cəhət də tapmaq mümkün deyil və onların çoxunun ədəbiyyata, bədii sözə dəxli də yoxdur. Cari ədəbiyyatşünaslığımızda da eyni mənərə ilə üzleşirik. Yazılan, işıq üzü görən "elmi araşdırmaların", məqalə və kitabların kəmiyyəti kifayət qədər çox, keyfiyyəti isə ümumiyyətlə, yoxdur. Hətta bəzilərinin keyfiyyəti utanılacaq, xəcalət çəkiləcək həddə aşağıdır. Belə bir ədəbi-elmi mühitdə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının "namus, şərəf və vicdan yükünü çəkənlər", az qala barmaqla sayıla biləcək qədər azdır. Tam səmimiyyət və vicdanla deyə bilərik ki, T.Salamoğlu da həmin yükü çəkənlərin cərgəsindədir. Onun alim, axtarışçı, araşdırıcı və tədqiqatçı missiyasının ən böyük amalı, əməli və meyarı həqiqətdir. Meyar həqiqətdirsə, tədqiqatçının getdiyi yol da onu nəhayətdə həqiqət meydanına aparıb çıxarır. Bədii sözün və elmin səmərəsi isə yalnız həqiqət meydanında üzə çıxıb bilər.

Bəli, doğrudan da, Təyyar müəllim ömrünün 60 ilini boş-boşuna xərcləməyib. Onu öz xalqına, ədəbiyyatşünaslıq elmimizin yüksəlişinə, tələbələrinə, elmi və pedaqoji ictimaiyyətə həsr edib. Biz bu yolda ona uğurlar, əzabkeş alim ömrü arzulayırıq. O yolun ki, cəfası nə qədər çoxdursa, zövqü-səfası da o qədər qayətdir.

Yaqub BABAYEV

